

CREAREA UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN MOLDOVA (1944-1946):**PAGINI NECUNOSCUTE****Ruslan ȘEVCENCO***LCȘ „Sociologia politicii”*

In this article in the basis of the new documents from the archive, is presented the creation process of the main higher education institutions of Moldova – Moldova State University (MSU). It is shown the battle of different currents in the administration of the Republic, which had different visions regarding the actions of the MSU rector Ivan Leonov, undertaken for the opening of the university.

Stabilirea regimului sovietic pe teritoriul RSS Moldovenești în august 1944 a pus în fața conducerii de partid și de stat a republicii multe probleme esențiale. Una dintre acestea a fost restabilirea rețelei instituțiilor de învățământ superior în Moldova și, în special, deschiderea primei, în istoria țării noastre, universități.

Studierii acestei probleme în perioada sovietică i-a fost consacrată lucrarea P.Poprujnâi [1], articolul lui Gh.Bârca [2], iar după obținerea independenței de către Moldova în 1991 – monografiile lui V.Coza (o parte din ele scrise în colaborare cu Gh.Rusnac) [3]. Totodată, multe probleme, legate cu condițiile în care și-a început activitatea sa Universitatea de Stat din Moldova, până astăzi au rămas neelucidate în literatura de specialitate.

Pentru prima dată în istoria Moldovei propunerea de a deschide pe teritoriul ei Universitatea a fost înaintată încă în 1917, fiind expusă de reprezentanții adunărilor țărănești [4]. Însă la această idee „Sfatul Țării” nu a reacționat, iar după 1918 ea nici nu se discuta.

Dar deja spre sfârșitul lunii august-începutul lunii septembrie 1944 (data precisă în document nu este indicată – R.Ș.), prim-secretar interimar al CC al PC(b)M Nichita Salogor s-a adresat către secretarul CC al PC(b) Unional Gh.Malenkov cu rugămintea de a oferi ajutor în restabilirea instituțiilor de învățământ superior și medii speciale în republică și – în baza Institutului Pedagogic din Chișinău – deschiderea Universității de Stat din Moldova pentru pregătirea cadrelor naționale de înaltă calificare [5]. Reacția Moscovei la această adresare a rămas necunoscută.

Cu o lună mai târziu, Comisarul norodnic pentru problemele învățământului Macarie Radul și șeful Direcției Școlii Superioare ale acestui Comisariat M.Pavlov s-au adresat către CC al PC (b)M cu propunerea de a deschide Universitatea în or.Chișinău chiar în 1944. Această idee a fost motivată prin faptul că baza pentru dezvoltarea încontinuu a republicii sunt bogățiile ei naturale, fauna, flora, clima, limba și cultura, care sunt încă slab cercetate de savanți. M.Radul și M.Pavlov propuneau ca viitoarea Universitate să aibă în componența sa 9 facultăți: 1) fizică și matematică; 2) litere; 3) istorie; 4) geografie; 5) biologie; 6) medicină; 7) economie; 8) drept; 9) chimie [6].

Adresarea lui M.Radul și M.Pavlov a fost examinată la ședința Biroului CC al PC(b)M din 23 octombrie 1944, care, în urma discuției, a adoptat hotărârea „Cu privire la crearea Universității de Stat din Moldova”. Documentul prevedea, ca „în scopuri de pregătire a specialiștilor de înaltă calificare pentru economia națională, învățământul și protecția sănătății”, pe baza Institutului Pedagogic din Chișinău, să fie creată Universitatea de Stat din Moldova. Viitoarea instituție trebuia să includă în componența sa toate 9 facultăți, propuse de M.Radul și M.Pavlov [7].

În legătură cu faptul că în timpul războiului 76% din fondul de locuințe al Chișinăului au fost distruse, și situația când comisariatele și departamentele duceau din acest motiv o luptă pentru încăperile care s-au mai păstrat, viitoarea USM nu a obținut nici clădirea și nici nu s-a stabilit zona amplasării sale în oraș. Influența chiar și a Biroului CC nu a ajuns pentru a soluționa problema dată în mod pozitiv.

Peste un timp M.Pavlov, care a devenit atunci directorul Institutului Pedagogic din Chișinău, înțelegând că în timpul apropiat Universitatea nu va fi deschisă, a expediat în prima jumătate a lunii martie a.1945 în Secția școlilor CC al PC(b)M a doua adresare. În acest document, caracterizând activitatea Institutului Pedagogic, restabilit în iulie 1944 (5 facultăți, 406 studenți la secția de zi, 76 – la cursuri de pregătire ș.a.), el menționa că „în pofida succeselor obținute, institutul pedagogic, ca unica formă de învățământ superior în

republică, nu poate satisface toate necesitățile în specialiști de înaltă calificare”. De aceea, trăgea concluzia Pavlov, „în centrul RSS Moldovenești, în capitala ei, Chișinău, este foarte necesară universitatea, ca mai vastă și mai înaltă formă de studii superioare” [8]. Crearea acestei instituții, în viziunea lui Pavlov, „va servi ca o dovadă practică a faptului că puterea sovietică pentru poporul moldovenesc este o putere proprie, de sânge”. În acest document, Pavlov a redus numărul de facultăți ale viitoarei USM de la 9 la 7, lăsând cele de fizică și matematică, chimie, biologie, geografie, economie, istorie și filologie, medicină. Pavlov era convins că toate comisariatele și instituțiile republicane vor ajuta cu toate forțele, pentru că sunt cointeresați în existența Universității [9].

Însă comisariatele și departamentele nici nu planificau să ofere ajutorul Universității, continuând lupta pentru clădirile din oraș. De aceea Pavlov nu a primit nici un răspuns la scrisoarea citată. Totuși, necesitatea deschiderii Universității rămânea la ordinea de zi a conducerii republicii, care aștepta ajutorul din partea Moscovei. Datorită insistenței Biroului CC al PC(b)M, Sovietul Comisarilor Norodnici al URSS a adoptat la 12 octombrie 1945 hotărârea nr.2601 „Cu privire la măsurile pentru restabilirea orașului Chișinău”, punctul 4 al căruia prevedea deschiderea Universității în or. Chișinău spre începutul anului de studii 1946/47. Volumul lucrărilor pentru restabilirea clădirii Institutului Pedagogic era apreciat în sumă de 1,5 mil. de ruble, iar la lucrările de proiectare și restabilire – încă 100 000 de ruble [10]. Comisariatul Învățământului Superior al URSS prin ordinul nr.535 din 22 octombrie 1945 a aprobat USM 5 facultăți (fizică și matematică, istorie și filologie, geologie și pedologie, biologie, chimie). Comisariatul republican al Învățământului trebuia să prezinte Moscovei candidatura rectorului, statutul, personalul [11].

Ținând cont de faptul că crearea USM atunci se mai prevedea pe baza Institutului Pedagogic, Biroul CC și Sovietul Comisarilor Norodnici au cerut la 20 noiembrie 1945 de la Comisariatul pentru problemele învățământului să prezinte spre aprobare măsurile pentru organizarea Universității, și s-au adresat cu rugămintea la Comitetul pentru problemele arhitecturii al URSS, pentru a îndrepta la dispoziția Direcției republicane pentru problemele arhitecturii 5 arhitecți-autori, 3 ingineri-constructori, 10 tehnicieni-proiectanți pentru organizarea lucrărilor și 2 brigăzi complexe pentru perioada de proiectare a Casei Guvernului și Universității [12].

Totodată, la membrii Biroului CC au apărut îndoieli, dacă USM va fi în stare să pregătească și pedagogi „puri”. De aceea la sfârșitul a.1945 N.Salogor s-a adresat către secretarul CC al PC(b) unional Gh.Malenkov cu rugămintea de a păstra Institutul Pedagogic cu contingentul de admitere pentru anul de studii 1946/47 – 150 persoane și de a prevedea cheltuieli necesare [13]. Pentru a nu permite plecarea celor mai talentați savanți, care trăiau atunci în condiții dezastruoase și aveau intenția să plece în alte republici (pentru că, după planurile conducerii Moldovei, ei trebuiau să rămână la lucru la USM), secretarul CC al PC(b) Stepan Țaranov s-a adresat către N.Salogor cu rugămintea de a întreprinde toate măsurile posibile pentru a repara apartamentele biologiilor vestiți N.Dimo și V.Andreev, să amenajeze acolo rețele de apă și canalizare, să asigure cu lemne ș.a. [14].

Obținând permisiunea Moscovei la „separarea” Universității de Stat și Institutului Pedagogic, Sovietul Comisarilor Norodnici (SCN) și Biroul CC al PC(b)M la 17 decembrie 1945 a decis „odată cu organizarea Universității de Stat din Moldova să fie păstrat Institutul Pedagogic din Chișinău existent” [15]. La 4 februarie 1946 Biroul CC a aprobat în calitate de rector interimar al Universității inexistente atunci pe fostul director al Școlii Diplomatice Superioare a Ministerului de Externe al URSS Ivan Leonov [16].

Peste o lună, la 4 martie 1946, Biroul CC al PC(b) a adoptat hotărârea, care a devenit decisivă pentru toată istoria Universității în continuare – „Cu privire la organizarea Universității de Stat din Moldova”. În conformitate cu această decizie, în componența Universității au rămas numai acele facultăți, care erau prevăzute de ordinul nr.535 al Comisariatului pentru învățământ superior al URSS din 22 octombrie 1945, și anume – 1) fizică și matematică; 2) biologie; 3) geologie și pedologie; 4) chimie; 5) istorie și filologie. Universitatea trebuia să aibă 300 studenți [17]. Facultatea de Medicină nu a fost creată în legătură cu organizarea în octombrie-noiembrie 1945 a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău [18]. Facultățile de Economie și Drept, în legătură cu lipsa acută de profesori, au fost create respectiv în 1953 și 1959 [19]. Iar Facultatea de Geografie, care în decizia din 4 martie 1946 s-a redus la nivelul de secție, nu a fost organizată. Pregătirea geografilor în cadrul Facultății de Biologie și Pedologie a Universității de Stat din Moldova a început numai în 2003 [20]. În contul planului de cheltuieli Universității i-au fost alocate 250 000 de ruble. Universitatea a primit în posesie sectorul dintre străzile Pirogov (astăzi M.Kogălniceanu); Sadovaia (astăzi Al.Mateevici); Gogol (astăzi Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni); Al.Pușkin. Amplasarea Universității era prevăzută în clădirea Institutului Pedagogic (str.Pirogov, 65), cu transferarea Institutului pe str.Muncești [21]. În pofida

faptului că în hotărârea menționată instituția se numea fără echivocuri „Universitatea de Stat din Moldova”, rectorul Ivan Leonov, care, posibil, nu vroia să repete în denumirea ei (în varianta rusă) abreviatul MGU, în mod samavolnic, din 27 aprilie 1946 în toate documentele oficiale începe să o numească „Universitatea de Stat din Chișinău” (oficial Universitatea a obținut această denumire numai în a.1969) [22].

Totodată, la această etapă existența Universității era mai mult formală decât reală. În pofida faptului că au fost luate câteva decizii privind deschiderea sa, iar în unele din ele chiar era indicată locul acestui eveniment, instituțiile care ocupau clădirile, predestinate USM, se opuneau categoric transferării lor în posesia Universității. Comisarul pentru afacerile interne, Fiodor Tutușkin la 25 martie 1946 a cerut de la Biroul CC și SCN ca punctul hotărârii din 4 martie 1946, care prevedea a oferi Universității clădirea fostei seminarii pe str.Gogol, 2, să fie revăzut, pentru că Comisariatul lui nu are altă clădire pentru amplasarea aparatului său, iar noua clădire va fi finisată numai în a.1947 [23]. Din partea sa, Institutul Pedagogic de asemenea nu avea intenții să elibereze clădirea pe adresa str.Pirogov, 65, pentru că acestei instituții nu i se propunea în schimb nimic. În adresarea sa către N.Salogor și președintele Consiliului de Miniștri (denumirea guvernului republicii din 26 martie 1946 – R.Ș.) N.Coval, din 7 mai 1946 Leonov, menționând că Universitatea până astăzi nu a primit materialele de construcții, blocurile de studii, căminele, apartamente pentru profesori, a făcut o amenințare directă, declarând că în caz că toate aceste lucruri nu vor apărea în următoarele 3 luni, „Universitatea nu va fi deschisă în Chișinău în anul curent” [24].

Scrisoarea lui Leonov a alarmat conducerea republicii. Conform hotărârii guvernului unional din 12 octombrie 1945, deschiderea Universității era prevăzută odată cu începerea anului de studii 1946/47. Același lucru era prevăzut și în hotărârea din 4 martie 1946. A apărut pericolul neîndeplinirii acestor hotărâri, ce ar însemna pedeapsa serioasă pentru multe persoane de răspundere în republică. De aceea Biroul CC al PC(b)M în ședința sa din 27 mai 1946 „Cu privire la clădirile pentru amplasarea Universității de Stat” a creat comisia pentru soluționarea problemei în termenele stabilite. În comisie au intrat vicepreședintele Consiliului de Miniștri G.Kvasov (președinte); secretarul Comitetului Central al PC(b)M S.Țaranov, I.Slepov, secretarul comitetului orășenesc de partid Chișinău; F.Tutușkin, ministru de interne [25]. Altă hotărâre a Biroului CC al PC(b)M, din 4 iunie 1946, a confirmat dreptul Universității la clădirea pe str.Pirogov, 65. Institutul Pedagogic, conform acestei decizii, se transfera în școala nr.4. Universitatea trebuia să treacă definitiv în clădirea promisă nu mai târziu de 15 iunie 1946 [26].

Însă și în iulie 1946 Institutul Pedagogic, sub diferite pretexte, continua să ocupe clădirea pe adresa Pirogov, 65. La 19 iulie 1946 Consiliul de Miniștri al republicii a adoptat o hotărâre specială, semnată de vicepreședintele acestui organ G.Kvasov, care a obligat Institutul Pedagogic în termen de 2 zile să părăsească clădirea [27]. Dar și după această decizie Institutul Pedagogic a rămas în clădire. Directorul Institutului I.Baranovski explica la 5 august 1946 șefului sectorului instituțiilor de învățământ superior P.Buianov nerespectarea acestei decizii prin faptul că clădirea școlii nr.4, în care atunci se afla căminul Institutului de Medicină, nu a fost eliberată [28]. În aceleași zile, Leonov s-a plâns Sectorului de Propagandă și Agitație a CC al PC(b)M, că clădirea nici astăzi nu este eliberată, și aceasta în condițiile când s-a început venirea studenților și lectorilor, locul pentru amplasarea cărora el nu-l poate găsi nicăieri. Cu mari probleme, Leonov a obținut totuși permisiunea lui I.Baranovski ca toată averea Universității (la 8 august 1946 a venit utilajul la 220 000 de ruble, 6 000 de cărți) și unii din studenți și lectori să fie amplasați în aceeași clădire pe Pirogov, 65, practic împărțind-o cu Institutul Pedagogic [29]. Toate acestea aveau loc în situația când Ministerul Învățământului Superior al URSS a aprobat personalul USM (16 catedre, 40 colaboratori, 26 – personal auxiliar) [30]. De aceea, uneori pierzând încrederea că Universitatea va fi deschisă la timp, Leonov a apelat și la ministrul învățământului superior S.Kaftanov, acuzând conducerea republicii de indiferență și promisiuni goale [31].

În sfârșit clădirea pe str.Pirogov, 65, care a suferit mult în urma războiului, dar a rămas relativ convenabilă pentru studii, a fost totuși la mijlocul lunii august transferată în posesia USM, care a început reparația sa [32]. În august Leonov a reușit să soluționeze problema cu prorectorul pentru studii și știință. Această funcție a fost neoficial executată de cunoscutul chimist Anton Ablov, însă el nu a fost aprobat de către Ministerul Învățământului Superior al URSS, posibil, din cauza că a făcut studii, inclusiv cele superioare, în România, absolvind chiar în 1931 Institutul Chimico-Tehnologic din Iași. În locul lui a fost numit academicianul Academiei de Științe Agricole a URSS Nicolae Dimo [33]. În continuare, N.Dimo coordona admiterea studenților, numărul cărora la momentul deschiderii Universității a ajuns la 437, inclusiv 86 studenți din Moscova și câțiva din alte orașe ale URSS (Tomsk, Nijnii Taghil, Donețk, Odesa, Gorki (astăzi Nijnii Novgorod) [34].

Toți aceștia și profesorii au fost amplasați parțial în singurul cămin al Universității, iar o parte – în auditoriile Universității, în care ei noaptea dormeau, iar ziua făceau studii (iar lectorii – predau).

La ședința Biroului CC al PC(b)M din 17 septembrie 1946 a fost examinată situația cu deschiderea oficială a Universității, stabilită la data de 1 octombrie a aceluiași an. Leonov, aflându-se sub impresia unor succese obținute în ultimul timp (intrarea Universității în clădirea proprie, obținerea primului cămin, aprobarea statelor etc.) a făcut un raport destul de optimist. La cele spuse de Leonov, noul prim-secretar al CC al PCM Nicolai Coval a declarat că dispoziția rectorului nu este confirmată prin fapte. Dezmințind pe Leonov, Coval a spus că Universitatea nu are mobilă, căminul nu este pregătit și utilat și acolo mai trebuiesc încă 60-70 locuri suplimentar, care pot fi găsite în alte localuri ale orașului, lipsesc scaune etc. El a propus ajutorul Universității în reparația urgentă a clădirii, aducerea scaunelor, paturilor, plapumelor, meselor etc., calculând aceasta în așa mod, ca Universitatea să se achite cu conducerea republicană din contul averii, pe care ea o va primi de la Ministerul Învățământului Superior [35].

Coval l-a criticat pe Leonov pentru faptul că rectorul a invitat la universitate prea mulți conferențieri, în comparație cu profesorii universitari. „Noi trebuie să ținem cursa în acea direcție, ca Universitatea să aibă profesori universitari buni”, a spus el, adăugând, că este posibilitatea de a ruga Ministerul unional de resort să ajute USM cu profesori universitari, și, în același timp, cu utilaj, în special cel pentru studii. El a repetat că deschiderea USM trebuie să aibă loc anume la 1 octombrie fără nicio întârziere măcar cu o zi. Având în vedere că se simte lipsa personalului administrativ, Consiliul de Miniștri al RSSM trebuie să se adreseze către Comisia Unională de State, ca numărul personalului anume pentru USM să fie mărit [36].

Luând cuvântul, noul președinte al Consiliului de Miniștri Gherasim Rudi tot l-a criticat pe Leonov pentru faptul că acesta dubla artificial mărimea cerințelor sale pentru utilizarea USM, temându-se că cifrele propuse vor fi reduse. Rudi s-a oprit și la procesul de restabilire a blocului de studii, menționând că el merge foarte încet și lucrurile pentru renovarea blocului s-au început cu mare întârziere. El a respins propunerea lui Leonov să asigure toți studenții cu cazarmamente, declarând că Guvernul nu dispune astăzi de aceste posibilități. Cu cazarmamente, a spus el, pot fi asigurați numai participanții de război, sau moldovenii din sate moldovenești. Leonov a fost supus criticii de către Rudi și pentru dezvoltarea unilaterală a atelierelor în defavoarea altor domenii – au fost cumpărate 2 strunguri, dar la utilizarea Facultăților de Fizică și Matematică și a celei de Chimie rămân numai 200 000 de ruble. Discuțiile lui Leonov cu Kaftanov au ajuns și la urechile conducerii republicane. Ca răspuns, Rudi a propus lui Leonov „să aibă o atitudine mai serioasă”. Poziția mai echilibrată a fost luată de președintele Biroului CC al PC(b) Unional pentru Moldova F. Butov. El a propus și Comitetului Central al PC(b)M și Universității să fie mai activi în selectarea cadrelor, iar Guvernului – să găsească încăperi și cămine suplimentare pentru Universitate [37].

În hotărârea sa, Biroul CC a apreciat activitatea lui Leonov în deschiderea USM ca insuficientă. S-a menționat că din cei 320 de studenți, primiți la anul I, 97 au prezentat documente false privind nivelul de studii. Din cele 12 catedre formate (din 16 stabilite conform hotărârii Comisiei Unionale pentru state), numai 4 erau completate. Universitatea nu dispunea de cabinete și laboratoare utilizate, reparația blocului era foarte lentă. Biroul CC a cerut de la Leonov să încheie reparația la 30 septembrie și să deschidă Universitatea la 1 octombrie [38].

În pofida faptului că USM a început activitatea sa la 1 octombrie și a primit un set de felicitări din partea diferitelor instituții de învățământ superior ale URSS, Ministerul Învățământului Superior al URSS, Academia de Științe a URSS ș.a. [39], conducerea USM a decis să organizeze încă o deschidere, solemnă, în ziua de naștere a lui I. Stalin (21 decembrie 1946), coordonând această intenție cu Biroul CC al PC(b)M. Cu acest scop, Biroul CC al PC (b)M a adoptat la ședința sa din 29-30 noiembrie 1946 hotărârea „Cu privire la deschiderea solemnă a Universității de Stat din Chișinău”. Prin această decizie data oficială a deschiderii a fost oficial stabilită la 21 decembrie. Pentru organizarea solemnităților a fost creată comisia în frunte cu vicepreședintele Consiliului de Miniștri al RSSM Macarie Radul. Despre însemnătatea deschiderii USM pentru conducerea republicii ne vorbește componența acestei comisii – secretarul CC S. Afteniuc, I secretar al ULCT I. Kostakov, prim-secretarul interimar al Comitetului orășenesc de partid Chișinău M. Malțev, viceministrul de învățământ O. Andrus, doctorul habilitat în chimie A. Ablov, rectorul interimar al Universității Ivan Leonov. Responsabil pentru finanțarea solemnităților a fost numit Consiliul de Miniștri al republicii [40].

La 21 decembrie 1946 a avut loc deschiderea solemnă a USM. Ea a fost organizată în sala teatrului „Expres”. Adunarea a fost deschisă de președintele Consiliului de Miniștri al RSSM Gerasim Rudi, care a felicitat

lectorii și studenții cu deschiderea instituției de învățământ superior. Raportul de bază l-a prezentat M.Radul, care a indicat că scopul principal al USM este pregătirea cadrelor științifice naționale în toate domeniile științei, iar savanților USM – de a studia solurile și posibilitățile râurilor Moldovei. Alt raport l-a făcut rectorul interimar al USM Ivan Leonov, care pe urmă a citit celor prezenți telegramele de felicitare din toate părțile URSS, instituțiilor de învățământ, delegaților Congresului II al intelectualității. Din partea colectivului universității cuvânt a luat prorectorul N.Dimo, care a declarat: „Tot poporul moldovenesc a primit cu profundă satisfacție vestea despre deschiderea Universității de Stat din Chișinău. O bucurie deosebit de mare avem noi, bătrânii, care timp de peste o jumătate de veac am sperat la o astfel de victorie a culturii și științei în scumpa noastră Moldovă” [41]. Deschiderea USM a fost larg reflectată în presa moscovită și republicană [42]. Ca urmare a acestui mare succes și în recunoștința meritelor sale în deschiderea USM, I.Leonov la ședința Biroului CC al PC(b)M din 27 decembrie 1946 a fost numit rectorul Universității de Stat din Moldova, anulând titulatura „interimar” [43].

În încheiere, trebuie de menționat următoarele. Ideea creării Universității în Moldova a apărut încă în a.1917, însă, din diferite considerente de caracter politic, a fost „reînnoită” numai în a.1944. Din cauza condițiilor catastrofale, în care se afla Chișinăul în primii ani după război, conducerea republicii era nevoită, de multe ori, să modifice data deschiderii Universității. Chiar după stabilirea datei definitive a deschiderii solemne a instituției, rectorul I.Leonov timp îndelungat ducea o luptă grea pentru clădirile, în care trebuia să fie sediul Universității, și în plin sens al cuvântului, în ultimul moment totuși să înceapă activitatea USM anume la data stabilită – 1 octombrie 1946. Acest eveniment a devenit unul dintre cele mai importante în istoria culturii și științei Moldovei postbelice.

Referințe:

1. Попружная П. Кишиневский государственный университет. - Кишинев: Штиинца, 1971.- 268 с.
2. Бырка Г. Восстановление и развитие сети высших учебных заведений в Молдавской ССР (1944-1946) // Из истории революционного движения и социалистического строительства в Молдавии. - Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1963, с.169-187.
3. Cozma V. Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996). - Chișinău: Tipografia Centrală, 1996. - 560 p.; Rusnac Gh., Cozma V. Profesorii Universității de Stat din Moldova (1946-2001). - Chișinău: CE USM, 2001. - 360 p.; Idem. Rectorii Universității de Stat din Moldova (1946-1993). - Chișinău: CEP USM, 2005. - 309 p.
4. Stati V. Istoria Moldovei. - Chișinău: Vivar-Editor, 2002, p.270.
5. Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (în continuare – AOSP RM), F.51, inv.2, d.36, f.172.
6. Cozma V. Istoria Universității..., p.17, 19.
7. Ibidem, p.19; AOSP RM. F.51, inv.2, d.14, f.336-337.
8. Ibidem, inv.3, d.276, f.18.
9. Ibidem, f.19.
10. Cozma V. Op.cit, p.19.
11. Ibidem, p.20; AOSP RM. F.51, inv.3, d.36, f.187-189.
12. AOSP RM. F.51, inv.3, d.29, f.390, 392-393, 396, 403.
13. Ibidem, d.37, f.246.
14. Ibidem, d.224, f.6.
15. Ibidem, d.31, f.284.
16. Cozma V. Op.cit, p.20; AOSP RM. F.51, inv.4, d.16, f.146.
17. Rusnac Gh., Cozma V. Rectorii Universității de Stat din Moldova..., p.29; Cozma V. Istoria Universității..., p.21.
18. Arhiva Universității de Stat de Medicină. F.2, inv.18, d.303, f.1.
19. Rusnac Gh., Cozma V. Rectorii..., p.85, 88.
20. Idem. Istoria Universității de Stat din Moldova (1996-2006). - Chișinău: CEP USM, 2006, vol.II, p.80-81.
21. Rusnac Gh., Cozma V. Rectorii..., p.30-31.
22. Ibidem, p.172; Cozma V. Istoria Universității..., p.21.
23. AOSP RM. F.51, inv.4, d.330, f.21.
24. Ibidem, f.28.
25. Ibidem, d.20, f.580.
26. Ibidem, d.19, f.120-121.
27. Cozma V. Istoria Universității..., p.21.
28. AOSP RM. F.51, inv.4, d.331, f.21.

29. Ibidem, d.330, f.57-60.
30. Ibidem, f.47.
31. Ibidem, d.23, f.259.
32. Ibidem, d.176, f.190; Cozma V. Istoria Universității..., p.22.
33. AOSP RM. F.51, inv.4, d.22, f.439; Rusnac Gh., Cozma V. Rectorii..., p.62.
34. Rusnac Gh., Cozma V. Rectorii..., p.33; AOSP RM. F.51, inv.4, d.330, f.69-70.
35. AOSP RM. F.51, inv.4, d.23, f.258.
36. Ibidem.
37. Ibidem, f.259.
38. Cozma V. Istoria Universității... p.22; AOSP RM. F.51, inv.4, d.23, f.331-332.
39. AOSP RM. F.51, inv.4, d.193, f.124.
40. Ibidem, d.25, f.538; Cozma V. Istoria Universității..., p.22.
41. Cozma V. Istoria Universității..., p.23.
42. Ibidem, p.22-23.
43. AOSP RM. F.51, inv.4, d.26, f.460.

Prezentat la 19.05.2008